

Snabbkurs i dammutrivningar

Denna beskrivning är tänkt som en startpunkt för dig som vill sätta dig in i den pågående process som ska ge dammar moderna miljövillkor.

**Sammanställd och utgiven av
Sjönätverket Säfsensjöarna:**

Hyttsjöns Vänner, ordf. Jill Kortesmaa, hyttsjonsvanner@gmail.com

Håenförbundet, ordf. Jonas Nyström, styrelsen@haen.se

Hösjöns Vänner, ordf. Renate Pettersson, renate.pettersson@gmail.com

Nedre Tällbergssjöns Intresseförening, ordf. Björn Håkansson, bjorne.hakansson@gmail.com

Tyfors Byförening, ordf. Hans Arenander, evalottaarenander@gmail.com

Säfsens företag- och föreningsnätverk, samordnare Susanne Andersson, susanne.20494@telia.com

Dammutrivningar i Sverige 2024

Vad är egentligen en damm?

En konstgjord damm utgörs av en dammvall av sten, jord eller betong som håller en vattenmassa på plats. En dammlucka (*utskov*) reglerar mängden vatten som kan flöda ut ur dammen. I Sverige byggdes ofta dammar där en fors flödade ut ur en sjö, med dammvallen belägen på en brant sträcka med hög fallhöjd, som i en fors eller litet vattenfall. Den äldsta dammen i Sverige härstammar från år 1400 och ligger i Krankelösa i Kalmar län.

En dammbyggnation innebar vanligtvis höjda vattennivåer, vilket skapade sjöar av mindre vattendrag. Dessa dammar har spelat en enormt stor roll för Sveriges utveckling tillika industriella revolution: Vattenkraft användes först för att driva kvarnar eller vattenhjul, och senare för att generera elektricitet, där vattnet leddes genom en turbin. Dammarna tjänar som vattenmagasin, vilka gör det möjligt att anpassa elproduktion efter säsong, liksom samhällets varierande elbehov.

Skillnaden mellan max/min-nivåer i dammarna kallas *regleringsamplitud*, och domstolsbeslut ska diktera regleringen i respektive sjö. Dessa kallas *vattendomar*. Det finns många fördämda sjöar som saknar en sådan modern vattendom, och man reglerar då sjön med hänvisning till något som kallas *urminnes hävd* eller *äldre rättigheter* - rättigheter som kan sträcka sig flera hundra år tillbaka i tiden. Allt detta måste nu omprövas eller nyprövas i domstol. De dammar som är kopplade till aktiv vattenkraft kan söka pengar för miljöåtgärder från Vattenkraftens miljöfond inom NAP - Nationella Planen för moderna miljövillkor.

Häendammen i Ludvika Kommun, sedd från ovan.

En så kallad pegel indikerar rådande vattennivå.

Dammiljöer är, och har alltid varit, en självklar del av den svenska landsbygden - och ofta den direkta anledningen till att den existerar.

I Sverige
finns ca. 10 000
dammar, vilka
nu riskerar att
rivas ut.

Vad innebär miljökrav?

Våra vatten övervakas i förvaltningscykler om 6 år. Vattenmyndigheten övervakar, klassificerar och ställer krav på hur vattnets kvalitet ska uppnå god status det vill säga *miljökvalitetsnormer*; eller **MKN**. Dessa krav styr allt arbete med vatten, och gäller ett flertal olika faktorer, bland annat önskvärt antal av organismer i vattnet (allt från bakterier till fiskar), samt hur den kemiska sammansättningen bör vara.

En faktor som det fästs stor vikt vid kallas **konnektivitet** - ett försvenskat ord av engelskans 'connectivity' (*sammankoppling*). Här betyder det att vattnen inte får innebära hinder för att fiskar och andra djur ska kunna röra sig mellan olika vatten. **Av Sveriges fiskarter är dock mycket få beroende av vandring långa sträckor i strömmande vatten för att reproducera sig. Detta har man valt att ignorera i dessa resonemang.**

Problemet med att konnektivitet har blivit en vattenkvalitetsfaktor, är att det inte är naturligt att alla fiskar kan vandra mellan vattendrag hur som helst. I de vattendrag där stora höjdskillnader finns naturligt kan möjligen stora laxfiskar hoppa mellan dessa, men bara i områden där laxen också har andra nödvändiga förutsättningar för att leva. I de vatten där dessa förutsättningar saknas, finns det inga försvarbara skäl till att konnektivitet ska vara en kvalitetsfaktor för ett gott vatten.

Selektiv hänsyn - fiskar viktigare än människor

Vattenhandläggare på Länsstyrelserna tar tyvärr ej hänsyn till detta, utan applicerar samma mall på olika vatten oavsett förutsättningar. **Resultatet blir att myndigheterna ställer krav på att man måste bygga fiskvägar förbi dammar som funnits i hundratals år.** Hänsyn tas inte till att fisk aldrig kunnat vandra i de forsar som fanns före människans tid, eller att befintliga, flerhundraåriga ekosystem slås ut av att man på denna konstgjorda väg introducerar arter som kanske aldrig funnits på platsen. Vikt fästs ej heller vid att arter man på konstgjord väg leder in i nya vatten kan slås ut av befintlig fauna, inte heller spridning av invasiva arter, parasiter och sjukdomar - och i princip ingen hänsyn alls tas till lokalmiljö eller boende kring de dammar och sjöar som förstörs.

Artificiella fiskvägar får inte ha en stark lutning, även om den ursprungliga forsen på platsen lutade kraftigt - långt innan människor byggde en damm där. Man framtingar alltså en onaturlig vandringväg för fisken, där fisken kanske aldrig ens vandrat tidigare.

Moderna krav ställs på att skapa onaturliga miljöer

För att kunna behålla en damm och få ett miljötillstånd för vattenverksamhet krävs att en fiskpassage byggs, vilket har visat sig vara extremt kostsamt. Att riva en damm innebär sannolikt en mycket lägre kostnad, men riskerar att återskapa naturliga hinder - vilket i sin tur kan innebära att fisken ändå inte kan vandra. **Ur perspektivet fiskvandring blir resultatet av rivning ofta detsamma som att lämna dammen orörd. Rivningen har då utförts helt i onödan, enbart för att uppfylla myndighetskrav som egentligen inte har någon förankring i verkligheten.**

Sjöarna reduceras efter dammutrivning ofta till en minimal bäckfåra, vilket också orsakar nya hinder för de fiskar man tror sig underlätta vandring för.

Det finns dokumenterade exempel där dammar rivits ut och gjort det omöjligt att reglera vattenflödet - vilket resulterat i att vattenlevande organismer inte kan vandra alls, och till och med dör.

Det absurda som just nu pågår för fullt runtom i Sverige, beror på att 'konnektivitet' är en ruta som ska kunna 'kryssas i' för att ett vatten - på pappret - ska se bra ut, inte för att det gagnar vare sig vatten eller fisk i verkligheten.

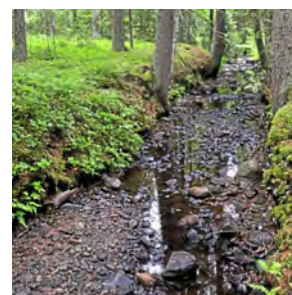
Resultatet av myndigheternas missriktade krav blir därför oftast en rivning av dammarna. De reella konsekvenserna av detta är enorma, men tas inte i beaktning under beslutsfattandet kring en dammutrivning: Förstörd livsmiljö för människan, utarmning av orter på landsbygden, översvämningsrisker, försämrade elberedskap, frigörande av växthusgaser, sinande dricksvattenbrunnar, raserade fastighetsvärden, reducerad turistnäring, förstörelse av fornminnen. Listan kan göras mycket, mycket lång.

Vi hoppas att denna sammanställning av den mycket komplexa situationen gett en tillräcklig inblick i problemet - samt skapar diskussionunderlag för att komma vidare. Stort tack för att du tog dig tid att läsa igenom materialet!

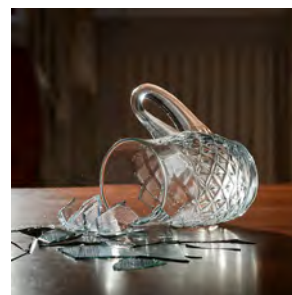
För att komma till vår webbsida med mer information, fakta, artiklar, gå in på www.haen.se/appendix/

Görsjön efter dammutrivning. Ingen hänsyn togs till boende på platsen. (Foto: Jan Carlsson)

Massdöd av musslor efter utrivning av dammar i Hammarskogsån 2018.

När vattennivån i sjöarna sjunker, sinar grävda brunnar och boende förlorar sitt dricksvatten.

Scanna QR-koden ovan för att komma till vår webbsida med mer information, fakta, artiklar mm.